

Mladi i vršnjačko nasilje:

SEMINAR VRŠNJAČKIH EDUKATORA
Kako od pasivnih posmatrača
stvoriti
agilne građane?

REZIME

Ovaj rad osvetljava način na koji mladi ljudi, učenici srednjih škola, percipiraju ulogu lokalnih i nacionalnih aktera koji učestvuju u prevenciji i suzbijanju vršnjačkog nasilja. U istraživačkom postupku koji smo sprovedi radeći niz seminara „Postani vršnjački edukator – kako od pasivnih posmatrača stvoriti agilne građane?“ učesnike edukacije posmatramo istovremeno kao decu sa iskustvom aktera i posmatrača nasilja u školi ali i kao budući roditelji koji će u političkom procesu učestvovati i/ ili birati kandidate za predstavnička tela na nivou opština, gradova i Republike, a u čiji delukrug rada spada kreiranje institucionalnog okvira za prevenciju i suzbijanje vršnjačkog nasilja. Istraživanje je sprovedeno na teritoriji Grada Beograda uz podršku Kancelarije za mlade Grada Beograda. Sprovedenjem mešoviten kvalitativen metoda, edukativnih i kreativnih seminara, fokus grupa, konsultacija i dubinskih intervjua ispitivani su stavovi mladih iz srednjih škola i predstavnika lokalnih organizacija i institucija. Na osnovu ovog materijala pripremljene su preporuke za neposrednije uključivanje mladih u rad tela koje se bave prevencijom nasilja u obrazovnim ustanovama na lokalnom nivou i angažovanje odbornika na nivou njihovih izbornih baza.

IPSILON SRBIJA

ŠTA JE VRŠNJAČKO NASILJE I KOLIKO JE ONO RASPROSTRANJENO U BEOGRADU?

Vršnjačko nasilje jeste krovni termin koji obuhvata različite vrste ponašanja kao što su zadirkivanje (ruganje), maltretiranje uz fizičko obračunavanje (eng. mobing, bullying) i druge vidove manifestacija sukoba među mladim ljudima sličnog uzrasta (vršnjacima). Ono se uglavnom vidi kao produkt nejednake moći među pojedincima u vršnjačkoj grupi, pa se njime reprodukuje i utvrđuje ta nejednakost, najčešće sa namerom učinioca – „nasilnika”. Problem vršnjačkog nasilja javlja se kao značajna tema naročito kada jedno dete ili grupa dece kontinuirano i dugotrajno trpi neki vid pomenutog nasilja. Drugim rečima, među mnogim autorima postoji konsenzus kako vršnjačko nasilje karakterišu tri bitna elementa:

- namerno povređivanje druge osobe (u bilo kom obliku),
- ponavljanje i
- nejednakost (fizičke i psihičke snage) između nasilnika i žrtve.

PROFILI ŽRTAVA I NASILNIKA

Kada je reč o učesnicima, neka deca su češće mete u odnosu na drugu, poput dece sa dodatnim razvojnim ili obrazovnim potrebama, pripadnika nacionalnih manjina, dece izrazito niskog socioekonomskog statusa. Takođe, postoje i razlike između učenika koji pohađaju standardne i specijalne obrazovne programe i onih sa različitim vrstama invaliditeta – učenici sa nekom vrstom invaliditeta su, generalno govoreći, češće viktimizirani od onih koji nemaju neki vid invaliditeta, s tim da ozbiljnost invaliditeta takođe utiče na stopu viktimizacije.

Pored analize karakteristike žrtava, različita istraživanja se bave i zajedničkim karakteristikama nasilnika – neka od njih ukazuju na to da su nasilnici neprilagođeni, impulsivni ili nezreli. Kao što se može i očekivati, porodice u kojima su neki vidovi nasilja česta pojava češće su okruženje za dete koje pokazuje ovakvo ponašanje u školi. Naravno, kada je reč o vršnjačkom nasilju, lista učesnika se ne iscrpljuje žrtvom i nasilnikom: posmatrač, „asistenti” i podstrekači takođe su prepoznati kao relevantni akteri, kako u održavanju vršnjačkog nasilja, tako i u smišljanju programa za prevenciju i reagovanje.

IPSILON SRBIJA

KLASIČNE I DIGITALNE FORME NASILJA U BEOGRADU

Istraživanja sprovedena u Beogradu ukazuju na to da je verbalno nasilje učestalije od drugih vrsta nasilja (vređanje i spletkarenje). Njega prati fizičko nasilje (npr. udaranje, guranje), ali i druge, manje upadljive forme nasilja kao što je socijalno isključivanje. Nova forma vršnjačkog nasilja na koju se obraća sve veća pažnja jeste tzv. digitalno nasilje, koje, kako se pokazuje, ima specifične karakteristike u odnosu na ono „tradicionalno“. Internet (naročito društvene mreže) nije samo još jedan prostor na koji se nesuglasice prenose, već polje novih vrsta nasilja. Tradicionalno i digitalno nasilje se ne javljaju uvek zajedno, a čini se kako ni učesnici nisu isti.

Prema dostupnim statističkim podacima polovina učenika u Beogradu je bar jednom doživela neku vrstu nasilja, a čak 2/3 dece je bilo izloženo napadu. Istraživanje o vrstama i intenzitetu nasilja koje je sprovedeno u 50 škola na uzorku od 26.947 učenika i 3.397 odraslih pružilo je podatke da je 65% učenika bar jednom, a 24% više puta bilo izloženo nekom obliku nasilnog ponašanja u periodu od tri meseca (UNICEF). U 85% slučajeva deci žrtvama nasilja niko nije pritekao u pomoć.

KO SE SVE BAVI VRŠNJAČKIM NASILJEM NA LOKALNOM NIVOU?

Prevenција vršnjačkog nasilja zahteva sveobuhvatan pristup koju uključuje različite aktere na lokalnom nivou. Okvir za delovanje relativno je uređen i uokviren kroz Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na vršnjačko nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje, gde su određena prava i obaveze aktera u zavisnosti do nivoa nasilja.

Ukoliko se radi o prvom nivou, aktivnosti preduzima samostalno odeljenjski starešina, nastavnik, odnosno vaspitač, u saradnji sa roditeljem. Na drugom nivou, aktivnosti preduzima odeljenjski starešina, odnosno vaspitač, u saradnji sa pedagogom, psihologom, timom za zaštitu i direktorom, uz obavezno učešće roditelja, u smislu pojačanog vaspitnog rada. Kada dođe do trećeg nivoa nasilja aktivnosti preduzima direktor sa timom za zaštitu, uz obavezno angažovanje roditelja i nadležnih organa, organizacija i službi (centar za socijalni rad, zdravstvena služba, policija i druge organizacije i službe).

IPSILON SRBIJA

Pored izvršnih državnih organa, na lokalnom nivou, postoje i drugi akteri koji se na direktan ili indirektan način bave prevencijom vršnjačkog nasilja. To su pre svega lokalne inicijative i akcije pokrenute od strane lokalnih tela (kancelarija za mlade ili lokalnih saveta za bezbednost).

Pored državnih organa, vršnjačkim nasiljem se bave i međunarodne organizacije, udruženja i nevladine organizacije, ali i naučno-istraživačke institucije.

KONCEPTUALNI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Fokus u rešavanju problema maloletničke delikvencije, nasilja i zloupotrebe droga pomenen je sa reaktivnog, kaznenog načina rešavanja problema koji spada u domen rada sistema maloletničkog pravosuđa na proaktivan pristup u rešavanja problema iniciran iz zajednice ili zasnovani na njoj. Vremenom su ti naporu sve više bili fokusirani na škole i usmereni na prevenciju uočenih rizika i jačanja protektivnih faktora.

Takav pristup iznedrio je pojam "pozitivne školske klime". U najširem, ona podrazumeva skup različitih pozitivnih svojstava kao što su atraktivan izgled škole, odnosi saradnje između nastavnika, vannastavnog osoblja, učenika i njihovih porodica, visoka očekivanja, atmosfera poštovanja i pozitivne interakcije, otvorene mogućnosti uključivanja u akademsku i socijalnu sferu. Školska klima ima značajnu ulogu u stvaranju zdrave i pozitivne školske atmosfere.

Brojna istraživanja o efektima „pozitivne školske klime“ pokazala su da ona ima snažan uticaj na motivaciju i učenje i ublažava negativni uticaj socio-ekonomskog konteksta na akademski uspeh. U školama u kojima je ona uspostavljena beleži se manji obim ispoljavanja agresivnog ponašanja, nasilja, kao i uznemiravanja. Takvo okruženje predstavlja protektivni faktor za ukupan život mladih ljudi.

IPSILON SRBIJA

„Pozitivna školska klima“ doprinosi boljim akademskim rezultatima, kao i ličnom razvoju i dobrobiti učenika. U prilog tome govore nalazi istraživača američke asocijacije National School Climate Center da se u školskim ustanovama sa pozitivnom školskom klimom roditelji i članovi zajednice posmatraju kao dragoceni resursi i škola ohrabruje njihovo učešće u radu škole.

U literaturi koja se bavi vršnjačkim nasiljem u školama iz ugla bezbednosti često se koristi i pojam „bezbedne škole“ koji podrazumeva školu bez nasilja, sigurnost učenika i zaposlenih, zaštićenu školsku imovinu i neometano odvijanje nastave. Danas je bezbednost škole osnovna briga roditelja, škola i društva u celini.

Budući da škole nisu nezavisni entiteti, već egzistiraju kao deo šireg društvenog konteksta, njihov rad u značajnoj meri zavisi od karakteristika zajednice u okviru koje funkcionišu.

IPSILON SRBIJA

METODOLOGIJA

Korišćenjem mešoviten kvalitativen metoda, seminara, fokus grupa, konsultacija i dubinskih intervjuva ispitivani su stavovi mladih iz srednjih škola i predstavnika lokalnih organizacija i institucija u periodu od januara do marta 2023. godine, na teritoriji Grada Beograda.

Korišćenjem mešoviten kvalitativen metoda, seminara, fokus grupa, konsultacija i dubinskih intervjuva ispitivani su stavovi mladih iz srednjih škola i predstavnika lokalnih organizacija i institucija u periodu od januara do marta 2023. godine, na teritoriji Grada Beograda.

Organizovano je pod dve fokus grupe preko seminara "Vršnjački edukatori – kako od pasivnih posmatrača stvoriti agilne građane" sa srednjoškolcima – učenicima/cama srednjoškolskog uzrasta VIII beogradske gimnazije u Beogradu. Na fokus grupama je ukupno učestvovalo 13 mladića i 17 devojaka. Oni su nakon seminara ispitivani zasebno s obzirom da istraživanja sugerišu da rodna dimenzija ima bitnu ulogu u sagledavanju uzroka i ispoljavanja vršnjačkog nasilja.

IPSILON SRBIJA

Tokom seminara mladi su tretirani istovremeno kao deca sa iskustvom aktera i posmatrača nasilja u školi ali kao i budući roditelji koji će u političkom procesu učestvovati i/ili birati kandidate za predstavnička tela na nivou lokala, a u čiji delukrug rada spada kreiranje institucionalnog okvira koji se odnosi na prevenciju i suzbijanje vršnjačkog nasilja.

Stavovi predstavnika lokalnih institucija i organizacija civilnog društva ispitani su kroz dva konsultativna sastanka u Subotici i Arandjelovcu. U Zemunu su korišćeni dubinski intervjui budući da su predstavnici lokalnih organizacija i institucija usled drugih obaveza bili sprečeni da učestvuju u na ovakvom tipu skupa. Intervjui su obavljeni sa predstavnicima Tehničke škole u Zemunu i Udruženja „Drug nije meta“.

Seminar je sproveden kroz edukaciju, analizu, diskusiju na dva časa sa učenicima i učenicama srednjih škola iz pomenute lokalne zajednice. Prikupljena građa je analizirana kvalitativnim tehnikama, što je omogućilo strukturisanje nalaza, ali i njihovu interpretaciju u kontekstu lokalnih okolnosti (prethodnih incidenata i lokalnih i nacionalnih politika).

IPSILON SRBIJA

GLAVNI NALAZI ISTRAŽIVANJA – ŠTA KAŽU UČENICI?

Nasilje ili prijateljska interakcija?

Srednjoškolci svoju komunikaciju koju bi odrasli okarakterisali kao nasilnu, većim delom opisuju kao igru i prijateljsku interakciju. U tom smislu, i kada su uložili žrtve i kada su uložili nasilnika, retko vide da im je bezbednost ugrožena. Ovo se može videti naročito kod mladića, koji u velikoj meri „normalizuju“ nasilne činove prema vršnjacima. Mladići kažu sledeće:

„Nema huškanja, ali bude neko prozivanje, više u šali, jer se većina nas zna odavno i to nam je neki humor da se tako zovemo. Mi to ne shvatamo kao govor nasilja.“

„Normalno je da se dečaci tokom odrastanja potuku...“.

Ovakve izjave naših mladića dovode u pitanje tvrdnje da vršnjačko nasilje podrazumeva nejednakost u moći – uvodi se nova forma uzajamnog zadirkivanja gde počinilac i žrtva učestalo menjaju mesta.

Međutim, ovaj relaksirani pogled na nasilje ima svoja ograničenja. Srednjoškolci prepoznaju vršnjačko nasilje kao problem i pretnju ličnoj bezbednosti, mada često kao ugrožene navode mlađe od sebe. Opisuju nasilje i kao fizičko i verbalno, i navode i primere ekonomskog nasilja i socijalnog isključivanja. Ovo nam govori da mladi pokazuju izvesnu osetljivost na ovu temu, ali i da su joj često izloženi (kroz radionice u školi). Naši sagovornici su, osim diferenciranja vrsta nasilja, mislili i o ozbiljnosti posledica:

„Kada razmišljam to nije samo fizičko nasilje, može biti i psihičko. Verbalni sukob između nekih osoba takođe. Po meni je nekako veće nasilje to neko psihičko, a fizički sukob može da se reši sa nekim starijim, a to psihičko deca uglavnom ne prijavljuju jer se možda plaše imaju neki strah da nemaju podršku ili da nisu zaštićeni. Tako da smatram da je psihičko više prisutno.“

IPSILON SRBIJA

GLAVNI NALAZI ISTRAŽIVANJA – ŠTA KAŽU UČENICI?

NASILJE ILI PRIJATELJSKA INTERAKCIJA?

„U našoj školi ako ga ima, mnogo je zastupljenije i teže pada žrtvi psihičko nasilje.“

Naši sagovornici/ce su po pravilu govorili o fizičkim obračunavanjima kao ponašanju specifičnom za mladiće, dok su o verbalnim obračunavanjima i socijalnim isključivanjima govorili kao o ponašanju specifičnom za devojke. Mladići to sumiraju na sledeći način:

„Devojčice su više verbalnim putem i u tim diskriminisanjem i odvajanjem.“

„To je neka razlika. Mi dečaci imamo samo to fizičko nasilje.“

PO ČEMU SU PREPOZNATLJIVE ŽRTVE I NASILNICI?

Naši sagovornici su sa uspehom reflektovali o svojim iskustvima i iskustvima svojih vršnjaka, pa su navodili i karakteristike nasilnika i žrtvi koje smo imali priliku da pronademo i u literaturi. Glavna karakteristika žrtve je upadljivost ili izdvajanje, na osnovu statusa, izgleda, sposobnosti ili ponašanja.

„Možda neko da je neke druge rase... „

„Na osnovu izgleda ako je neko debeo ili mršav, zbog higijene... „

Kada govore o počinocima (nasilnicima), srednjoškolci/ke su se upuštali u složena razmatranja koja se tiču širih društvenih okolnosti (Mislim da će ovaj problem da naraste tokom generacija jer danas deca već sa 5 godina imaju telefon i Instagram profil), vaspitnih praksi (Mislim da sve počinje od kuće, njih dvojica su bili odbojni jer im je i otac odbojan prema Srbima) ali i ličnih karakteristika (Mislim da i nasilnici imaju neki kompleks koji prikrivaju tako što se izdvoje u društvu, bitni su, ali su svesni toga jer kada dođu kući razmišljaju o tome).

IPSILON SRBIJA

KAKO MLADI VIDE MERE PREVENCIJE NASILJA?

U vezi sa ovim su i predlozi za rešavanje problema vršnjačkog nasilja – naši sagovornici bili su više okrenuti predlozima za prevenciju, koji su upravo u sprezi sa opisima nasilnika. Oni veruju kako su uvažavajuća kućna atmosfera i dugoročan psihološki i pedagoški rad sa mladima ključni u prevenciji vršnjačkog nasilja jer oni ne proizvode netrpeljivost i nasilje, pa i ne legitimišu nasilnike.

„Svaki roditelj mora da se bavi svojim detetom i time da ono ne postane nasilno, da mu pokazuje ljubav i da ga izvede, da ne bude ni da ga pritiska ni da ga mnogo pušta.”

KOJE AKTERE MLADI PREPOZNAJU NA LOKALNOM?

Bez obzira na to da li dele lična iskustva ili reflektuju o poznatim incidentima, za bezbednost mladih ljudi odgovorni su odrasli – od porodice do lokalnih institucija. Kada je reč o uočavanju dostupnih i odgovornih figura, naši sagovornici su pokazali daleko manju sigurnost. U zavisnosti od konkretnih iskustava u porodici i školi, neki podržavaju obraćanje razrednim starešinama, drugi roditeljima. Međutim, figure koje bi trebalo da budu na raspolaganju, često ne prepoznaju kao adekvatne.

„Otvoreno sam to rekao razrednoj. Jednom sam išao kod nje, ona je bila drska umalo se nismo posvađali. Tu nema prostora za saradnju a trebalo bi da bude drugačije.”

Kada se ipak obrate nekom u okviru škole, nailaze na novu vrstu barijere, a to je prikrivanje ili ignorisanje problema.

„Škola ume to jako dobro da zamaskira. O tome bi trebalo javno pričati. Korisnije je.”

Budući da pitanje vršnjačkog nasilja nije samo individualni već i problem lokalne bezbednosti, upitali smo naše sagovornike za odgovornost koja leži na širem, lokalnom nivou. Iako prepoznaju da je neophodno da tu odgovornost neko preuzme, teško raspoznaju nadležnosti i figure za to zaslužne.

IPSILON SRBIJA

Budući da pitanje vršnjačkog nasilja nije samo individualni već i problem lokalne bezbednosti, upitali smo naše sagovornike za odgovornost koja leži na širem, lokalnom nivou. Iako prepoznaju da je neophodno da tu odgovornost neko preuzme, teško raspoznaju nadležnosti i figure za to zaslužne.

Policija (policajac zaposlen u školi) se ipak izdvaja kao figura čije su nadležnosti poznate, međutim, obraćanja školskim policajcima su retkost. Jedan od razloga za to je minimiziranje nasilja koje je već pomenuto. Učenici su takođe iskazali i svoje razočarenje dostupnošću i odnosom koji sa školskim policajcem imaju. Međutim u nekim situacijama, policija se prepoznaje kao koristan.

„Mislim da je policija zadnji nivo koji možemo da zovemo.“

Mladi vrlo malo poznaju institucije koje se bave lokalnom bezbednošću, uključujući tu i kancelarije za mlade koje se, po definiciji, bave i bezbednošću mladih.

IPSILON SRBIJA

ZAKLJUČAK

„Mislim da je policija zadnji nivo koji možemo da zovemo.“

Mladi vrlo malo poznaju institucije koje se bave lokalnom bezbednošću, uključujući tu i kancelarije za mlade koje se, po definiciji, bave i bezbednošću mladih.

Mladi u srednjoškolskom uzrastu retko prijavljuju vršnjačko nasilje. Jedan razlog za to je opažanje nekih formi nasilja „kao prijateljskog zadirkivanja“ u kojoj se često menjaju uloge nasilnika i žrtve, a drugi, mnogo važniji, je nedostatak poverenja u organe škole, neprepoznavanje lokalnih institucija zaduženih za prevenciju i suzbijanje nasilja i uverenje da nasilnici neće biti kažnjeni, što žrtvu dovodi u rizičnu poziciju i otvara mogućnost za eskalaciju nasilja.

Iako su škole angažovane na prevenciji vršnjačkog nasilja i imaju razrađen protokol u vezi sa delovanjem u ovakvim slučajevima, psiholozi i pedagozi, predstavnici policije i drugih institucija na lokalnom nivou smatraju da ne postoji efikasan multisektorski i multidisciplinarni pristup nadležnih državnih organa i organizacija koje se bave pitanjima zaštite dece i mladih. Oni dele utisak mladih da ne postoje jasne politike prema nasilnicima, bilo da je reč o podršci u resocijalizaciji ili primerenim kaznenim merama.

Iako svi učesnici smatraju da je najčešće koren nasilja u poremećenim porodičnim odnosima, izostaje angažovanje roditelja. Takođe, učesnici opažaju širu zajednicu kao izvor i promotera nasilja. Učešće vršnjaka, kroz vršnjačku edukaciju, radionice i delovanje kroz organizacije koje mogu da utiču na kreiranje javnih politika, kao što su kancelarije za mlade na primer, je nedovoljno.

Mladi ljudi na pragu zrelosti slabo poznaju način funkcionisanja političkog sistema na lokalnom nivou nisu svesni svojih mogućnosti za društveni angažman koja proizilaze iz sticanja biračkog prava.

IPSILON SRBIJA

KAKO DALJE?

Ni formalno i neformalno obrazovanje ne pripremaju mlade za aktivno učešće u donošenju odluka vezanih za njihovu bezbednost i delovanje kao građana i budućih roditelja čija će se deca suočiti sa istim izazovima. Kancelarije za mlade, nastavnici na časovima razredne nastave i građanskog vaspitanja mogli bi da ulože više napora u informisanje mladih o mogućnostima individualnog i vršnjačkog uključivanja u donošenje odluka kako na nivou škola tako i na lokalnom nivou, kroz uključivanje u izradu lokalnih akcionih planova bezbednosti i ili/ lokalnih akcionih planova za mlade. Ovo bi takođe mogao biti prostor za uključivanje odbornika u lokalna tela i inicijative koje se bave prevencijom vršnjačkog nasilja - lokalne samouprave, savete za lokalnu bezbednosti, samostalne inicijative odbornika, i delovanje preko odborničkih kancelarija na lokalnom nivou.

IPSILON SRBIJA

Realizaciju ovog rada u okviru seminara "VRŠNJAČKI EDUKATORI - KAKO OD PASIVNOG POSMTRAČA STVORITI AGILNE GRAĐANE" udruženja građana Ipsilon Srbija, omogućila je Kancelarija za mlade Grada Beograda.

Stavovi izrečeni u ovom radu pripadaju isključivo autorima Udruženja i ne predstavljaju nužno zvaničan stav Kancelarije za mlade Grada Beograda.

